

JAN ORŁOWSKI

MOTYW PROZY SIENKIEWICZA
W POEZJI BUNINA

Henryk Sienkiewicz był wyjątkowo popularnym polskim pisarzem w Rosji na przełomie XIX i XX wieku. Jego popularność wśród ówczesnych wydawców i czytelników rosyjskich omawiano już w wielu pracach badaczy w Rosji i w ojczyźnie pisarza¹. Największą poczytnością w tym kraju cieszyła się nowela *Jan-ko Muzykant* i powieść *Quo vadis*. Ta powieść, uhonorowana literacką Nagrodą Nobla w roku 1905, miała w ówczesnej Rosji aż trzydzieści siedem wydań w siedmiu różnych przekładach (najczęściej drukowano to dzieło w tłumaczeniu Wukoła Ławrowa)².

Jednak o popularności Sienkiewicza w Rosji przed rokiem 1917 świadczyły nie tylko imponujące liczby przekładów i wydań jego nowel, szkiców i powieści, lecz również liczne utwory autorów rosyjskich, które zainspirowane zostały

PROF. DR HAB. JAN ORŁOWSKI – Zakład Literatury Rosyjskiej Instytutu Filologii Słowiańskiej UMCS; adres do korespondencji: Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin; e-mail: slowian@klio.umcs.lublin.pl

¹ Zob. na ten temat: Z. Barański, *Literatura polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*, Wrocław 1962, s. 76-101; tenże, *Z dziejów sławy Sienkiewicza w Rosji*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu”, *Filologia rosyjska*, 1(962), s. 3-30; B. Białokozowicz, *Z dziejów wzajemnych polsko-rosyjskich związków literackich w XIX wieku*, Warszawa 1971, s. 197-237 (rozdz. „Henryk Sienkiewicz w oczach pisarzy rosyjskich”); J. Z. Cybienko, *Sienkiewicz w Rosji*, tłum. B. Galster, „Slavia Orientalis” 1967, nr 2, s. 83-92; toż w: *Henryk Sienkiewicz. Twórczość i recepcja światowa*, red. A. Piorunowa i K. Wyka, Kraków 1968, s. 341-356; D. Prokofjewa, *Z zagadnień popularyzacji twórczości Henryka Sienkiewicza w Rosji*, „Slavia Orientalis” 1962, nr 1, s. 39-48; E. З. Цыбенко, *Из истории польско-русских литературных связей в XIX-XX вв.*, Москва 1978, s. 173-194 (rozdz. „Сенкевич в России”).

² Zob. J. Z. Cybienko, „*Quo vadis*” Henryka Sienkiewicza. *Przekłady, recepcja i inspiracje w literaturze rosyjskiej*, w: *Henryk Sienkiewicz. Biografia. Twórczość. Recepcja*, red. L. Ludorowski, H. Ludorowska, Lublin 1998, s. 163-164.

twórczością pierwszego polskiego noblisty. Wyrazistym przykładem owych Sienkiewiczowskich inspiracji w poezji rosyjskiej są wiersze: *Janko złodziej* (Янко – вор. На мотив Г. Сенкевича) Aleksandra Fiodorowa, *Uczta Petroniusza* (Пир Петрония) Daniela Rathauza, *Petroniusz i Eunice* (Петроний и Эвника) A.(nny?) Chodyriewej, *Żywe pochodnie* (Живые факелы) Anatola Dobrochotowa. Na motywach powieści *Quo vadis* powstawały nie tylko wiersze zapomnianych dzisiaj poetów rosyjskich, ale też utwory dramatyczne, które wystawiano w Petersburgu, Moskwie i na scenach prowincjonalnych teatrów³. Do najbardziej znanych przeróbek dramatycznych *Quo vadis* należały: *Dwa światy* (Два мира) Sergiusza Michajłowa i *Od mroku do światłości* (От мрака к свету) Franciszka Dombrowskiego⁴. Autorzy owych przeróbek podejmowali tak plastycznie przedstawiony przez Sienkiewicza konflikt dwóch przeciwstawnych światów – pogańskiego Rzymu czasów Nerona i wyznawców chrześcijaństwa w pierwszych wiekach jego istnienia.

Jest rzeczą nader interesującą, że mniej znany utwór Sienkiewiczowskiej prozy – *Sielanka. Obrazek leśny* zainspirował poetę rosyjskiego do stworzenia wiersza lirycznego pt. *Wieczerna молитва* (Мотив Сенкевича). W tym wypadku chodzi o wiersz Iwana Bunina. Związek genetyczny obydwu wymienionych utworów wskazał sam Bunin w podtytule, wspomniała też o tym Jelena Cybienko w następującym zdaniu: „Znany jest wiersz I. A. Bunina *Modlitwa wieczorna* (*Wieczernaja молитва*) oparty na motywach opowiadania Sienkiewicza *Sielanka. Obrazek leśny*”⁵.

Iwan Bunin (1870-1953) znany był w okresie wczesnej twórczości nie tylko jako wybitny prozaik, ale też jako oryginalny poeta, piewca przyrody rosyjskiej. Jak wiadomo, tłumaczył on poezję Mickiewicza (trzy sonety z cyklu *Sonety krymskie*) i Asnyka, ale jego zainteresowanie twórczością Sienkiewicza nie zostało dotychczas zauważone przez polskich historyków literatury rosyjskiej⁶.

Bunin napisał *Modlitwę wieczorną* w roku 1895. W owym czasie – jak wspomniano wyżej – Sienkiewicz był już w Rosji dobrze znanym pisarzem, zaś

³ Tamże, s. 166-167.

⁴ Zob. С. Ф. Михайлов, *Два мира. Драма из времен Нерона. Переделана из романа Генрика Сенкевича «Камо грядеши?»*, Москва 1901; Ф. В. Домбровский, *От мрака к свету. Переделка из романа «Quo vadis» Г. Сенкевича*, Санкт-Петербург 1901.

⁵ Cybienko, „*Quo vadis*” Henryka Sienkiewicza..., s. 165.

⁶ Nie uwzględniają *Modlitwy wieczornej* w swoich monografiach następujący autorzy: K. Cieślak, *Iwan Bunin (1870-1953). Zarys twórczości*, Szczecin 1998; J. Kwiatkowska, *Русская философская лирика на рубеже XIX и XX веков. Иван Бунин*, Торунь 2003.

jego *Sielankę* drukowano po rosyjsku od roku 1890, najpierw w przekładzie Ławrowa, później zaś Dombrowskiego⁷.

Wspomniany tu Sienkiewiczowski „obrazek leśny” jest prawdziwie sielankowym utworem. Jest to pogodna opowieść o pierwszej nieśmiałej miłości szesnastoletniej Kasi, jedynej córki gajowego Szczepana, do osiemnastoletniego Jasia, smolarza z miejscowego lasu. Autor tak charakteryzował ową bohaterkę: „Była Kasia tym w tej chacie, czym zorza na niebie. Chowała się w niewinności wielkiej i w bojaźni bożej”⁸. Treść tej noweli jest dość uboga. W przeddzień Zielonych Świątek Kasia poszła do lasu po ziele i kwiaty na świąteczne wianki. Chciała nimi ozdobić na święto swoją chatę. Na leśnej ścieżce spotkała smolarza Jasia. Razem zbierali zioła, słuchali głosów przyrody, śpiewali przekorne zalotne piosenki, pili wodę z leśnego źródła, wspólnie też odmawiali modlitwę, kiedy przed wieczorem usłyszeli z pobliskiego kościoła dzwon na Anioł Pański.

Opis leśnego spotkania Kasi i Jasia przeplatał Sienkiewicz obszernymi dygresjami na temat otaczającej przyrody. W *Sielance* człowiek całkowicie wtapia się w leśną przyrodę, która zdaje się być Bożą świątynią, a leśne drzewa swoim szumem modlą się do Boga i roztaczają wokół kadzidlaną woń na cześć Stwórcy.

Przetwarzając Sienkiewiczowską *Sielankę*, Bunin całkowicie pominął występujące w niej postacie i zdarzenia fabularne. Nie ma więc w jego wierszu pełnych swoistego uroku idyllicznych bohaterów – Kasi i Jasia, nie ma opisu ich upoetyzowanego leśnego spotkania i nieśmiałych niemych wyznań wzajemnej miłości. Z noweli polskiego pisarza Bunin zapożyczył jedynie i poetycko przetworzył obrazy leśnej przyrody. Jego *Modlitwa wieczorna* jest utworem na wskroś lirycznym. Powinowactwa tego wiersza z jego polskim pierwowzorem ujawniają przytoczone niżej fragmenty. Przedwieczne barwy nieba i odgłosy lasu tak przedstawił autor *Sielanki*:

Powoli ustawało wszystko, a cichość przerywały tylko szmery drzewne [...] Ale oto zorza stała się jeszcze czerwiejsza, a na wschodzie pociemniał głęboki błękit niebieski – więc już i wszystkie szmery leśne złyły się w poważne i ciche, choć ogromne chóry – to bór, nim zaśnie, przed nocą modli się i odmawia pacierze: drzewa opowiadają drzewom chwałę bożą i rzekłbyś: ludzką rozmawiają mową [...] „– Siostry sosny, radujcie się; oto Pan dał nam dzień cichy i ciepły, a teraz noc gwiazdzistą po ziemi czyni. Wielki Pan, a mocny, a mocniejszy od nas, a dobrotliwy, więc chwała mu na wysokościach, na wodach i na powietrzu! [...] Na umęczone upałem, posępne czoła nasze pada rosa wieczorna. Chwała Panu! Bracia i siostry, radujcie się, bo pada rosa wieczorna!” (s. 136-138).

⁷ Zob. *Dzieła Sienkiewicza w przekładach. Bibliografia*, red. J. Krzyżanowski, t. LIX, Warszawa 1953, s. 125-156.

⁸ H. Sienkiewicz, *Dzieła*, t. XIX, Kraków 1890, s. 118-119. Dalsze cytaty z *Sielanki* pochodzą z tegoż wydania (po cytatach zaznaczono strony w nawiasie).

W *Modlitwie wieczornej* Bunina występuje podobny opis lasu przed nastaniem nocy. Poeta rosyjski – podobnie jak Sienkiewicz – też antropomorfizował przyrodę. Sosny i brzozy w jego wierszu mówią ludzkim głosem, modlą się, dziękują Bogu za ciepło słonecznego dnia i za wieczorną rosę. Oto jak Bunin wyraził w swoich strofach wieczorną modlitwę lasu:

...Темнеет храм лесов. И кроткий и веселый,
Вечерний льется свет в лесную глубину.

.....
То на вечерний гимн скликаются леса...
И вот окончен день: в торжественные хоры
Сливаются лесные голоса.
«Сестры, возрадуйтесь! День благодатный,
Тихий и теплый, Господь даровал.

.....
Сестры! Братья! Радуйтесь покоем
И творите Господу хвалу!
Истомил нас день тяжелым зноем,
Но темнеют, меркнут небеса,
Веет ночь прохладой и покоем,
Падает вечерняя роса!»⁹

(И. Б у н и н, *Вечерняя молитва*)

Modlitwę leśnych drzew w *Sielance* zakończył Sienkiewicz podniosłym opisem widoku wieczornego nieba i srebrzystych gwiazd, nad którymi jest już tylko tron Boga:

[...] Tak modli się co wieczora las i taka kapela podnosi się co wieczór od ziemi ku niebu i leci wysoko, wysoko, aż tam, gdzie nie ma już żadnego stworzenia, gdzie nie ma nic, tylko pył srebrny gwiazd i mleczne szlaki i gwiazdy, a nad gwiazdami – Bóg! (s. 138).

W końcowej strofie wiersza Bunin bardzo wiernie odtworzył ten Sienkiewiczowski obraz nieba rozsrebrzonego gwiazdami, a ponad nimi też umieścił tron Boga:

...В высь, где темные бездны, лазурные бездны, струятся,
Млечный Путь, как река, в бесконечные дали ушел,
В высь, где звезды и звезды серебряной пылью роятся,
А над звездами – божий престол¹⁰.

⁹ И. А. Б у н и н, *Стихотворения и переводы*, Москва 1985, s. 507-508.

Treść tej strofy jest bardzo zbliżona do Sienkiewiczowskiego pierwowzoru. W obydwu fragmentach porównywanych tu utworów można się doszukać licznych zbieżności słownych, podobnych epitetów i porównań („mleczne szlaki” – «Млечный Путь»; „pył srebrny gwiazd” – «звезды серебряной пылью роятся»). Bunin, wyznawca światopoglądu panteistycznego, odnalazł w *Sielance* polskiego pisarza bardzo bliskie swojej poezji sakralizowane pojmowanie przyrody, poprzez którą człowiek zbliża się do majestatu wszechobecnego w świecie Stwórcy. Buninowską koncepcję przyrody jako „świątyni Boga” obszernie interpretowała w swoich pracach współczesna rosyjska badaczka Rita Spiwak. Według tej autorki poetyckie uniwersum Bunina ma swoje kultowo-świątynne symbole – gwiazdy, światłość, sakralną wzniosłość i piękno. Owe symbole poeta odnajduje właśnie w przyrodzie, która w jego liryce najpełniej wyraża harmonię tego, co ziemskie, i tego, co niebiańskie¹¹. Spożytkowanie przez Bunina motywu noweli Sienkiewicza dla wzbogacenia stworzonej we własnej wczesnej liryce wizji uduchowionej i sakralizowanej przyrody było jednym z widomych znaków popularności pisarstwa autora *Quo vadis* w kulturze rosyjskiej przełomu XIX i XX stulecia.

МОТИВ ПРОЗЫ СЕНКЕВИЧА В ПОЭЗИИ БУНИНА

Резюме

В конце XIX и в начале XX веков Генрик Сенкевич был очень известным писателем в России. Особенно высоко оценивался тогда его исторический роман «Камо грядеши» (*Quo vadis*). По его мотивам создавались в России стихотворения и драматические перделки, авторами которых были забытые ныне русские литераторы.

Менее известное произведение Сенкевича – «Идиллия. Лесная картинка» вдохновило выдающегося писателя Ивана Бунина (1870-1953) на создание лирического стихотворения «Вечерняя молитва» (1895). Бунин не использовал однако эпических элементов этого рассказа Сенкевича и заимствовал у него только мотив великолетия лесной природы, которая в его философии являлась символом Божьего храма и выражала гармонию начала земной жизни с началом небесным.

¹⁰ Тамże, s. 509.

¹¹ Zob. P. C. С п и в а к, *Природа – храм в лирике И. Бунина*, w: *Образ świątyni w kulturze i literaturze europejskiej*, t. II, cz. 2. *Prace interdyscyplinarne*, red. L. Rożek, Częstochowa 2001, s. 331-341.

Słowa kluczowe: Bunin, inspiracje literackie, Sienkiewicz w Rosji, polsko-rosyjskie związki literackie, rosyjska poezja religijna.

Ключевые слова: Бунин, литературные влияния, Сенкевич в России, польско-русское литературные связи, русская религиозная поэзия.

Key words: Bunin, literary inspirations, Sienkiewicz in Russia, Polish-Russian literary connections, Russian religious poetry.